

BOLA SHAXSINI RIVOJLANTIRISHGA OID NAZARIY ASOSLAR: FANLARARO YONDASHUV

Azimova Dilnoza Sherzodovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Alfraganus Universiteti “Ijtimoiy fanlar” fakulteti

“Pedagogika” kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bola shaxsini rivojlantirish muammosi zamonaviy pedagogika va psixologiya nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Bola rivojlanishining biologik, psixologik va ijtimoiy omillari o'zaro uzviy bog'liq yaxlit tizim sifatida yoritiladi. Shuningdek, shaxs rivojlanishini tushuntiruvchi biogenetik, sotsiogenetik, kognitiv, sotsiokultural, psixososial va gumanistik nazariy yondashuvlarning ilmiy mohiyati ochib beriladi. Maqolada shaxs rivojlanishining psixologik qonuniyatlari, zamonaviy pedagogik strategiyalar, jumladan, kompetensiyaviy, inklyuziv va raqamli yondashuvlarning ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari bola shaxsini rivojlantirishda fanlararo yondashuv va shaxsga yo'naltirilgan ta'limning muhimligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: shaxs rivojlanishi, biologik pishish, ijtimoiy-madaniy muhit, tarbiya, faoliyat, kognitiv rivojlanish, sotsiokultural yondashuv, inklyuziv ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, raqamli pedagogika.

Аннотация: В статье анализируются теоретические основы развития личности ребёнка в контексте современной педагогики и психологии. Развитие ребёнка рассматривается как сложный, многофакторный и динамичный процесс, формирующийся во взаимосвязи биологического созревания, социальной среды, воспитания, обучения, общения и различных видов деятельности. Обосновывается междисциплинарный характер проблемы, отражающий её изучение на стыке педагогики, психологии, социологии и нейропсихологии. Раскрывается научная сущность ключевых теоретических подходов к развитию личности ребёнка: биогенетического, социогенетического, бихевиористского, когнитивного, социокультурного, психосоциального и гуманистического. Особое внимание уделяется психологическим закономерностям развития, а также современным педагогическим стратегиям (компетентностному, инклюзивному и цифровому подходам), ориентированным на индивидуализацию обучения и поддержку потенциала каждого ребёнка.

Ключевые слова: развитие личности, биологическое созревание, социально-культурная среда, воспитание, деятельность, когнитивное развитие, социокультурный подход, зона ближайшего развития, инклюзивное образование, цифровая педагогика.

Abstract: This article examines the theoretical foundations of child personality development within contemporary pedagogy and psychology. Child development is conceptualized as a complex, multifactorial, and dynamic process shaped by the interaction of biological maturation, social environment, upbringing, education, communication, and diverse forms of activity. The paper substantiates the interdisciplinary nature of the problem, positioning it at the intersection of pedagogy, psychology, sociology, and neuropsychology. It outlines the conceptual core of major theoretical approaches to child development, including biogenetic and sociogenetic perspectives, behaviorism, cognitive-developmental theory, sociocultural theory, psychosocial theory, and humanistic psychology. Particular attention is paid to psychological regularities of development and to contemporary educational strategies—competency-based, inclusive, and digital approaches—aimed at individualized learning and the enhancement of each child’s developmental potential.

Keywords: personality development, biological maturation, socio-cultural environment, upbringing, activity, cognitive development, sociocultural approach, zone of proximal development, inclusive education, digital pedagogy.

Bola shaxsining rivojlanishi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida markaziy tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon murakkab, ko‘p omilli va dinamik xarakterga ega bo‘lib, biologik pishish, ijtimoiy muhit, tarbiya, ta’lim, muloqot va bola faoliyatining turli shakllari o‘zaro ta’siri natijasida amalga oshadi. Shu bois shaxs rivojlanishini faqat tabiiy yetilish jarayoni sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy tajriba bilan uzviy bog‘liq yaxlit tizim sifatida talqin etish ilmiy jihatdan muhimdir.

Hozirgi ilmiy qarashlarda bola rivojlanishi pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va neyropsixologiya fanlari chorrahasida o‘rganiladigan integrativ jarayon sifatida e’tirof etiladi. Fanlararo yondashuv bola shaxsini rivojlantirish mexanizmlarini chuqurroq anglash va ta’lim amaliyotini ilmiy asosda takomillashtirish imkonini beradi.

Bola shaxsini rivojlantirish tushunchasi va uning tarkibiy komponentlari

Bola shaxsini rivojlantirish — bu bolaning psixik jarayonlari, emotsional-irodaviy holati, ijtimoiy munosabatlari hamda bilish faoliyatining uzluksiz va tizimli takomillashib borish jarayonidir. Ushbu jarayon ontogenez davomida bosqichma-bosqich kechib, shaxsning individual imkoniyatlari va tashqi muhit omillari uyg‘unligi asosida namoyon bo‘ladi.

Ilmiy adabiyotlarda shaxs rivojlanishi biologik, psixologik, ijtimoiy va kognitiv komponentlar orqali tavsiflanadi. Biologik rivojlanish fiziologik pishish va nerv tizimi yetilishi bilan bog‘liq bo‘lsa, psixologik rivojlanish bilish jarayonlari, emotsional holat va motivatsiyaning shakllanishini o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy rivojlanish muloqot va

ijtimoiy rollarni egallash orqali namoyon bo‘ladi, kognitiv rivojlanish esa tafakkur va intellektual salohiyatning o‘sishi bilan belgilanadi.

Bola rivojlanishiga oid asosiy nazariy yondashuvlar

Bola shaxsining rivojlanishini izohlovchi nazariy konsepsiyalar tarixiy taraqqiyot davomida turli yo‘nalishlarda shakllangan.

Biogenetik yondashuv shaxs rivojlanishida irsiy-biologik omillarni yetakchi deb hisoblaydi. Ushbu yondashuv irsiyat va fiziologik pishishning ahamiyatini asoslab bersa-da, ijtimoiy muhit rolini cheklangan tarzda talqin qiladi.

Sotsiogenetik yondashuv, xususan bihevizizm vakillari, shaxs rivojlanishini tashqi ta’sirlar va ijtimoiy muhit bilan bog‘laydi. Bu yondashuv tarbiya va ta’limning ahamiyatini ochib bersa-da, bolaning ichki psixik faolligini yetarli hisobga olmaydi.

Kognitiv rivojlanish nazariyasida **Jean Piaget** bola tafakkurini faol bilish jarayonida shakllanadigan tizim sifatida talqin qiladi. U tomonidan ajratilgan kognitiv bosqichlar ta’lim jarayonida yosh xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ilmiy asoslaydi.

Sotsiokultural yondashuv asoschisi **Lev Vygotskiy** shaxs rivojlanishining manbai sifatida ijtimoiy munosabatlarni e’tirof etadi. Uning “yaqin rivojlanish zonasi” haqidagi g‘oyasi ta’limning rivojlanishdan oldinda borishini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Psixososial rivojlanish nazariyasida **Erik Erikson** shaxs rivojlanishini hayot davomida kechadigan bosqichli jarayon sifatida izohlaydi. Har bir bosqichda ijtimoiy va emotsional muammolarni hal etish shaxs barqarorligining muhim sharti hisoblanadi.

Gumanistik yondashuv shaxsni o‘zini ro‘yobga chiqarishga intiluvchi faol mavjudot sifatida talqin qilib, bolaning individual ehtiyojlari va ichki salohiyatiga ustuvor ahamiyat beradi.

Bola shaxsining rivojlanishiga ta’sir qiluvchi omillar va psixologik qonuniyatlar

Bola shaxsining rivojlanishi irsiyat, muhit, ta’lim-tarbiya va faoliyat omillarining o‘zaro ta’siri asosida shakllanadi. Muhit, ayniqsa oila va ta’lim muassasalaridagi pedagogik sharoit shaxs rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Rivojlanish jarayoni individual sur’atda, muayyan ketma-ketlikda va integrativ xarakterda kechadi. Kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanish o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘unligi shaxsning barqaror shakllanishini ta’minlaydi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar

Zamonaviy pedagogika bola shaxsini rivojlantirishda kompetensiyaviy, inklyuziv va raqamli yondashuvlarga tayangan holda ta’lim jarayonini individuallashtirishga intiladi. Kompetensiyaviy yondashuv funksional savodxonlik va hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qilsa, inklyuziv ta’lim barcha bolalar uchun teng

imkoniyatlar yaratadi. Raqamli pedagogika esa o‘quv jarayonini interaktiv va moslashuvchan shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Bola shaxsining rivojlanishi biologik, psixologik va ijtimoiy omillarning uzviy aloqasiga asoslangan murakkab jarayondir. Turli nazariy yondashuvlar bola rivojlanishining muhim jihatlarini yoritib beradi va ularni integratsiyalash zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifasidir. Nazariy asoslarni chuqur anglash va ularni ta’lim amaliyotiga tatbiq etish shaxsga yo’naltirilgan, inklyuziv va samarali ta’lim tizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva Sh.A.. Pedagogik psixologiya. — Toshkent: O‘qituvchi, 2016. — 312 b.
2. Qodirov B.R.. Umumiy psixologiya. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 420 b.
3. Karimova V.M.. Shaxs psixologiyasi. — Toshkent: Fan, 2015. — 280 b.
4. Inoyatov U.I.. Ta’lim va tarbiya nazariyasi. — Toshkent: Sharq, 2018. — 356 b.
5. Yo‘ldoshev J.G‘.. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: O‘qituvchi, 2017. — 290 b.
6. Hasanboyeva O.U.. Maktabgacha pedagogika. — Toshkent: Ilm Ziyo, 2020. — 340
7. Vygotskiy L.S.. Psixologiya razvitiya rebyonka. — M.: Smysl, 2005. — 512 s.
8. Piaget J.. The Origins of Intelligence in Children. — New York: International Universities Press, 1952. — 419 p.
9. Erikson E.. Childhood and Society. — New York: W. W. Norton & Company, 1963. — 445 p.
10. Bronfenbrenner U.. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. — 330 p.
11. Maslow A.H.. Motivation and Personality. — New York: Harper & Row, 1970. — 369 p.